

Секція С5 Соціологія	
УДК 930.25:008	
Дата першого надходження статті до видання	2026-07-02
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-07-12
Дата публікації/оприлюднення	2026-07-28

Колективна пам'ять і соціокультурна реальність: філософсько-архівознавчий аналіз

Бержанір Анатолій Леонідович

кандидат соціологічних наук, доцент,
Уманський національний університет, Умань, Україна
e-mail: bal8@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3224-5008>

Скус Ольга Володимирівна

кандидат історичних наук, доцент,
Уманський національний університет, Умань, Україна
e-mail: olhaskus@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5063-451X>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності колективної пам'яті як форми збереження інформації про минуле, а також чинника суттєвого впливу на формування соціокультурної реальності. З точки зору філософії, пам'ять виступає унікальною формою суспільної свідомості, через яку осмислюється історичний досвід, визначаються цінності та відтворюється культурна ідентичність. **Метою дослідження** є здійснення теоретико-філософського аналізу феномену колективної пам'яті як невід'ємного елемента соціокультурної реальності. Акцент зроблено на ролі архівів, які розглядаються як важливі інструменти у формуванні історичної свідомості та національної ідентичності. **Методи дослідження:** структурно-функціональний, системний, герменевтичний, порівняльний, філософсько-рефлексивний, діалектичний, архівознавчого аналізу. **Основні результати.** Колективна пам'ять, соціальна реальність і архіви утворюють взаємопов'язану тріаду, яка є фундаментом існування суспільства. Колективна пам'ять забезпечує механізм збереження і передачі культурних та історичних сенсів, встановлюючи зв'язок між минулим і сучасністю. Соціальна реальність є платформою, на якій сформовані історичною пам'яттю надбання знаходять своє практичне вираження. Архіви відіграють у цьому процесі провідну роль, слугуючи матеріальною основою колективної пам'яті. **Наукова новизна** дослідження полягає у проведенні філософсько-архівознавчого аналізу взаємозв'язків між колективною пам'яттю та соціокультурною реальністю. Особливу увагу було приділено ролі архівів, які розглядаються не тільки як сховища документальної спадщини, а як активні суб'єкти, здатні впливати на формування колективної пам'яті і процес творення соціокультурної реальності. У дослідженні виявлено ключові механізми, через які архівна інформація взаємодіє із суспільними процесами пам'яті, сприяє розвитку історичної самосвідомості та формуванню культурної ідентичності. Окрім того, розроблено концептуальну модель взаємодії між колективною пам'яттю, архівами та соціокультурною реальністю. **Практичне значення** роботи визначається тим, що результати дослідження мають широкий спектр практичного застосування і можуть стати основою для удосконалення діяльності архівних установ, які відіграють концептуальну роль як інституції соціальної пам'яті.

Ключові слова: колективна пам'ять, історична свідомість, соціокультурна реальність, архів, національна ідентичність, філософсько-архівознавчий аналіз, суспільна свідомість.

Archival Memory and Sociocultural Reality: A Philosophical and Archival Analysis

Berzhanir Anatoliy Leonidovich

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
Uman National University, Uman, Ukraine

e-mail: bal8@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3224-5008>

Skus Olga Volodymyrivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Uman National University, Uman, Ukraine

e-mail: olhaskus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5063-451X>

Abstract. This article examines the nature of collective memory as a means of preserving information about the past, as well as a factor that significantly influences the formation of sociocultural reality. From a philosophical perspective, memory serves as a unique form of social consciousness through which historical experience is interpreted, values are defined, and cultural identity is recreated. The purpose of this study is to conduct a theoretical and philosophical analysis of the phenomenon of collective memory as an integral element of sociocultural reality. The focus is on the role of archives, which are viewed as important tools in the formation of historical consciousness and national identity. Research methods: structural-functional, systemic, hermeneutic, comparative, philosophical-reflective, dialectical, and archival analysis. Key Findings. Collective memory, social reality, and archives form an interconnected triad that serves as the foundation of society. Collective memory provides a mechanism for preserving and transmitting cultural and historical meanings, establishing a link between the past and the present. Social reality is the platform on which the achievements shaped by historical memory find their practical expression. Archives play a leading role in this process, serving as the material foundation of collective memory. The scientific novelty of this study lies in conducting a philosophical and archival analysis of the interrelationships between collective memory and sociocultural reality. Particular attention was paid to the role of archives, which are viewed not only as repositories of documentary heritage but also as active agents capable of influencing the formation of collective memory and the process of creating sociocultural reality. The study identified the key mechanisms through which archival information interacts with societal processes of memory, contributing to the development of historical self-awareness and the formation of cultural identity. In addition, a conceptual model of the interaction between collective memory, archives, and sociocultural reality was developed. The practical significance of this work lies in the fact that the research findings have a wide range of practical applications and can serve as a basis for improving the operations of archival institutions, which play a conceptual role as institutions of social memory.

Keywords: collective memory, historical consciousness, sociocultural reality, archives, national identity, philosophical and archival analysis, social consciousness.

Вступ

Актуальність проблеми. У сучасному світі, який динамічно трансформується під впливом суспільних змін, питання збереження історичної пам'яті та культурної спадщини набуває особливої актуальності. Соціокультурна динаміка суспільства усе більше залежить від ефективного накопичення, надійного збереження та передачі знань про минулі епохи, події та явища.

У цьому контексті архівні інституції посідають ключове місце, слугуючи інструментами забезпечення суспільних процесів. Їхня функціональна роль давно вийшла за межі традиційного сприйняття архівів як установ виключно для зберігання документальних матеріалів. На сьогодні ці заклади еволюціонували у суспільно значущі суб'єкти, які активно впливають на формування колективної свідомості, структурування історичної пам'яті та побудову культурної ідентичності.

Теоретичне осмислення феномена пам'яті вказує на необхідність значного переосмислення функцій і ролі архівної спадщини у контексті соціокультурного прогресу. Особливого значення ці аспекти набувають в Україні, яка проходить період трансформації своїх уявлень щодо історичного минулого, утвердження модернізованої політики пам'яті та протистояння інформаційним маніпуляціям, що загострилися у зв'язку із війною. У цьому процесі архіви постають не лише як носії історичних даних, але й як стратегічні інструменти захисту правди, утвердження національної самосвідомості та підтримки культурних цінностей нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені феномену колективної пам'яті, сформували самостійний міждисциплінарний напрям у соціогуманітарних науках. Ця галузь вивчає механізми формування, збереження та трансляції спільного досвіду, культурних цінностей і спогадів, які об'єднують окремі спільноти та цілі суспільства. Вона охоплює знання з соціології, філософії, історії, культурології, психології та антропології, створюючи багатовимірний підхід до розуміння ролі колективної пам'яті у сучасному світі.

А. Киридон розглядає колективну пам'ять як сукупність значущих для групи репрезентацій минулого, трансльованих вербально чи візуально і відтворюваних членами групи в сьогоденні, які уможливають консолідацію групи / спільноти, збереження і захист власної самобутності і автентичності, маркування відмінності від інших, конструювання соціальної ідентичності [1]. С. Сторожук, І. Гоян та О. Федик досліджують роль колективної пам'яті у процесі формування національної єдності, стверджуючи, що вона є невіддільною складовою суспільної свідомості, а відтак може визначати напрям суспільної дії [2]. П. Коен вважає, що специфічною формою колективної пам'яті є феномен популярної пам'яті, який ґрунтується на аналізі історичних подій минулого і здатний впливати на вектор розвитку сучасної спільноти [3]. Спираючись на широкий спектр досліджень, Е. Корнінг та Г. Шуман демонструють, як різні покоління передають спогади про ключові події. Вони підкреслюють, що аналіз процесів формування та трансформації цих спогадів може слугувати інструментом для глибшого розуміння суспільства та історичного розвитку [4]. Особливе місце в колективній пам'яті, вказує В. Бурлачук, посідає присутність символічного, що є головним стимулом, який запускає роботу спогаду. Відсутність у суспільній свідомості спільної пам'яті, що має послужити національній єдності, компенсується наявністю групових пам'ятей, які перебувають у взаємній боротьбі [5]. Л. Нагорна, досліджуючи генетичний зв'язок історії й колективної пам'яті, стверджує, що історичну пам'ять варто розглядати не стільки як у міру ідеалізовану версію минулого, скільки як рамку для репрезентації й просування інтересів певних суспільних груп [6]. І. Матяш аналізує архівознавчий аспект проблеми «архіви як установи пам'яті» у контексті місії архівних установ, що полягає у зберіганні та удоступненні архівної спадщини людства [7]. А. Семененко, В. Кулик, І. Цихуляк досліджено травматичний досвід минулого та його переосмислення з точки зору формування колективної пам'яті для консолідації

спільноти навколо історичної травми, що має стати поштовхом для катарсису та розвитку [8].

Виділення не вирішеної частини проблеми. Разом з тим, проблема колективної пам'яті, яка виступає важливим складовим елементом у формуванні й підтримці соціокультурної реальності, потребує більш ретельного та всебічного аналізу, що має базуватися на міждисциплінарному підході.

Важливо досліджувати це питання на перетині філософської інтерпретації та принципів архівознавства, адже саме у такій інтеграції знань відкриваються нові горизонти для розуміння того, як пам'ять структурована, зберігається та впливає на ідентичність, культуру і суспільні процеси.

Метою статті є обґрунтування теоретично-філософського аналізу феномену колективної пам'яті, яка постає невід'ємною складовою соціокультурної реальності. Особлива увага приділяється визначенню значущості архівів як важливих інструментів у процесі формування історичної свідомості та національної ідентичності, що набуває особливого значення у контексті динамічних суспільних трансформацій сучасності.

Наукова новизна. Наукова новизна цього дослідження визначається проведенням філософсько-архівознавчого аналізу, який зосереджується на вивченні взаємозв'язків між колективною пам'яттю та соціокультурною реальністю.

Практичне значення. Результати проведеного дослідження мають широкий спектр застосування та можуть слугувати основою для удосконалення діяльності архівних установ як важливих інституцій соціальної пам'яті. Крім того, отримані висновки є важливими для академічних досліджень у філософії, архівознавстві, історії, культурології, соціології, оскільки допомагають глибше усвідомити й теоретично проаналізувати взаємозв'язок між архівами, пам'яттю та соціокультурними процесами.

Методологія

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження сформовано за допомогою комплексу загальнонаукових і спеціальних підходів, що уможливили всебічне вивчення проблематики, яка досліджується. Діалектичний метод забезпечив аналіз колективної пам'яті як динамічного соціокультурного феномена, який перебуває у стані постійної еволюції та трансформації. Системний підхід був використаний для виявлення взаємозв'язків між колективною пам'яттю, архівними інституціями та соціокультурною реальністю. Завдяки використанню структурно-функціонального методу були визначені основні функції архівів у процесах формування, збереження та трансляції колективної пам'яті. Для осмислення документальних джерел і теоретичних засад феномену колективної пам'яті застосовано герменевтичний метод. Порівняльний метод став інструментом зіставлення різноманітних наукових підходів до трактування колективної пам'яті та архівної спадщини. Використання філософсько-рефлексивного методу сприяло аналізу онтологічних, гносеологічних і аксіологічних аспектів колективної пам'яті як невід'ємного елемента соціокультурної реальності.

Також у дослідженні було використано метод архівознавчого аналізу, який дозволив виявити специфічні особливості функціонування архівів як інституційних механізмів збереження і репрезентації колективної пам'яті. Вивчено їхній вплив на формування історичних наративів і соціокультурних смислів, що сприяє глибшому розумінню ролі архівів у конструюванні суспільної ідентичності та культурного спадку.

Джерела даних. Джерельною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам колективної пам'яті, філософії пам'яті, архівознавства та соціальної філософії. Емпіричну базу дослідження становлять статті у фахових виданнях, монографії, матеріали наукових конференцій тощо, у яких

розглядаються питання формування, збереження та репрезентації колективної пам'яті у сучасному соціокультурному контексті.

Інструменти аналізу. У дослідженні застосовано теоретико-методологічні інструменти, що спрямовані на з'ясування сутності феномену колективної пам'яті, а також на визначення ролі архівів у її формуванні та збереженні. Основними методами дослідження виступають: концептуальний аналіз – для уточнення значення категорій «колективна пам'ять», «соціокультурна реальність», «архівна пам'ять» і вивчення їхнього взаємозв'язку; контент-аналіз застосовано для аналізу змісту наукової літератури з метою виявлення основних ідей і тенденцій у вивченні проблематики пам'яті; порівняльний аналіз – для зіставлення різних теоретичних підходів до трактування колективної пам'яті і функцій архівів; структурно-функціональний аналіз – на визначення місця архівів у системі соціокультурних інституцій та їхньої ролі у збереженні суспільного досвіду; архівознавчий аналіз зосереджений на дослідженні методів організації архівної інформації та її впливу на процеси конструювання колективної пам'яті.

Обмеження дослідження. Дослідження має теоретико-концептуальний характер, що обумовлює його спрямованість на філософське та архівознавче осмислення колективної пам'яті без проведення емпіричних досліджень. Основою для отриманих результатів слугує аналіз наукової літератури, зокрема, теоретичних концепцій пам'яті.

Водночас, об'єктивним обмеженням є міждисциплінарний характер тематики, що спричиняє наявність різних підходів до визначення сутності колективної пам'яті, її структури та функцій. Метою статті не було виконання всебічного аналізу усіх існуючих теорій пам'яті, а натомість зусилля спрямовано на ті концепції, які становлять найбільший інтерес для філософського та архівознавчого підходу.

Результати

Колективна пам'ять є однією із фундаментальних категорій соціогуманітарних досліджень, оскільки вона відображає процеси збереження, передання й відтворення суспільно значущого досвіду. Це явище є невід'ємною складовою соціокультурної реальності, що забезпечує злиття минулого, теперішнього та майбутнього у єдину цілісність. Завдяки механізмам колективної пам'яті суспільство формує уявлення про власну історію, сприяє підтриманню культурної спадкоємності та відіграє важливу роль у відтворенні системи цінностей, нормативів і традицій.

На відміну від індивідуальної пам'яті, яка пов'язана з особистим досвідом кожної окремої людини, колективна пам'ять формується у рамках соціальних спільнот та відображає їхнє колективне бачення історичного минулого. Її зміст визначається не лише сукупністю історичних фактів, а й особливостями суспільного сприйняття та інтерпретації подій. Колективна пам'ять виступає результатом взаємодії між індивідуальними спогадами, культурними традиціями, соціальними практиками та діяльністю інституцій, що відіграють активну роль у суспільному житті.

Основна роль колективної пам'яті полягає у забезпеченні самоідентифікації спільноти через підкреслення її унікальності у відносинах з іншими громадами, а також для мінімізації або усунення потенційних внутрішніх суперечностей. Як ціннісно-смысловий конструкт, колективна пам'ять є динамічною і гнучкою, оскільки її структура, що складається з колективного досвіду, важливих спогадів, емоцій і їх інтерпретацій, постійно змінюється. Такі зміни відбуваються завдяки переживанню нових подій, набуттю нового досвіду, розширенню спектра соціальних практик і можуть значно трансформуватися у процесі переосмислення минулого під впливом сучасних реалій. У результаті цього пам'ять постає як динамічний процес відтворення минулого, що поєднує у собі факти, інтерпретації та суспільні очікування.

У сучасній гуманітаристиці колективну пам'ять розглядають як багатогранний і складний феномен, що поєднує у собі історичний досвід, культурні смисли та суспільні практики. Вона виконує низку значущих функцій, завдяки яким вона стає засобом забезпечення єдності суспільства, сприяє збереженню культурної спадщини та формує відчуття причетності до певної соціальної групи (табл. 1).

Таблиця 1

Функції колективної пам'яті у соціокультурній реальності

Функція	Зміст	Соціокультурне значення
Ідентифікаційна	Формування індивідуальної та колективної ідентичності	Консолідація суспільства
Комунікативна	Передача історичного досвіду між поколіннями	Забезпечення культурної спадкоємності
Інтегративна	Об'єднання соціальних груп навколо спільних цінностей	Підтримка суспільної єдності
Аксіологічна	Закріплення суспільно значущих норм і традицій	Формування системи цінностей
Когнітивна	Накопичення та збереження знань про минуле	Осмислення історичного досвіду

Джерело: складено авторами

Соціальні інституції відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування колективної пам'яті, слугуючи механізмами збереження та передачі історичного досвіду. До таких інституцій належать архіви, музеї, заклади освіти, бібліотеки, засоби масової інформації, а також різноманітні культурні організації. Через їхню діяльність здійснюється накопичення, систематизація та поширення знань про минуле, що є важливим чинником у формуванні історичної свідомості суспільства.

Серед інститутів, що виконують функції збереження колективної пам'яті, особливого значення набувають архіви, які забезпечують документальний фундамент для вивчення історичних подій і процесів. Архівні матеріали слугують важливою матеріальною базою для конструювання та підтримання колективної пам'яті, оскільки вони засвідчують діяльність держави і суспільства, а також окремих індивідів. Завдяки існуванню архівів суспільство отримує не лише можливість збереження відомостей про минуле, але й умови для глибокого наукового дослідження та критичного осмислення історичних явищ і фактів.

У філософському розумінні архів можна розуміти як унікальний простір соціальної пам'яті, де втілюється історичний досвід. Документ, що зберігається в архіві, є не лише джерелом інформації, а й своєрідним містком між минулим і теперішнім. Завдяки архівним матеріалам минуле отримує шанс бути присутнім у сучасному культурному ландшафті, впливаючи на процеси суспільного розуміння і формування самоідентичності.

У сучасному суспільстві архіви усе більшою мірою сприймаються не лише як місця зберігання документів, але й як значущі соціокультурні установи, що відіграють значну роль у збереженні, осмисленні та передачі колективної пам'яті. Діяльність архівів виходить за рамки суто інформаційної функції, набуваючи важливого значення у формуванні суспільної свідомості, розвитку історичної культури та зміцненні національної ідентичності.

Колективна пам'ять не існує відокремлено чи само по собі – для свого збереження і функціонування вона потребує конкретних матеріальних носіїв, які здатні забезпечити тривале збереження важливої для суспільства інформації. Архівні документи стають опорою цієї пам'яті, оскільки вони детально фіксують результати діяльності державних

установ, громадських об'єднань, соціальних груп і окремих індивідів. Саме завдяки архівам суспільства мають можливість не лише реконструювати картину свого історичного минулого, але й формувати усвідомлене розуміння та спільне уявлення про події, що сформували сучасне суспільство. Архіви забезпечують документальну базу, яка є фундаментом для інтеграції історичного досвіду у колективну свідомість, сприяючи тим самим збереженню культурної та історичної ідентичності.

Соціокультурна значущість архівів полягає у їхній здатності забезпечувати зв'язок між поколіннями. Документи, що зберігаються в архівах, відображають важливу інформацію про політичні, економічні, культурні та духовні процеси минулих епох. Звернення до цих джерел дає суспільству можливість переосмислити власний історичний досвід, зрозуміти закономірності свого розвитку та формувати ціннісні орієнтири, які сприятимуть майбутньому розвитку.

Архіви відіграють також ключову роль у процесах культурної комунікації, виступаючи мостом між поколіннями та забезпечуючи збереження культурної спадщини. У цьому контексті архів є не просто місцем зберігання документів, але й своєрідним комунікативним простором, де відбувається взаємозв'язок між різними історичними епохами. Документи виконують функцію передачі соціального досвіду та культурних значень, що дозволяє забезпечити тяглість і поступальний розвиток суспільства.

Однією з найважливіших функцій архівів є їхня активна роль у процесі формування історичної та національної ідентичності. Колективна пам'ять невіддільно пов'язана з відчуттям належності до певної соціальної чи культурної спільноти. Саме архівні документи виступають своєрідними носіями свідчень про історичну еволюцію народу, його культурне надбання, суспільні здобутки та сторінки минулого. Через звернення до цієї документальної спадщини спільнота має змогу глибше осмислити історичний досвід, переосмислити події минулого та створити цілісне уявлення про шлях нації. Це уявлення стає важливою основою для консолідації суспільства й формування стійкого відчуття єдності, яке ґрунтується на спільних цінностях, пам'яті та ідеалах предків (табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок колективної пам'яті, архівів та соціокультурної реальності

Категорія	Основний зміст	Результат взаємодії
Колективна пам'ять	Сукупність уявлень про спільне минуле	Формування суспільної ідентичності
Архіви	Інституційне збереження документальної спадщини	Фіксація та трансляція пам'яті
Соціокультурна реальність	Простір суспільних відносин і культурних практик	Відтворення історичного досвіду
Взаємодія трьох категорій	Циркуляція знань, смислів і цінностей	Конструювання історичної свідомості суспільства

Джерело: складено авторами

Колективна пам'ять, соціальна реальність і архіви формують нерозривну та взаємодоповнюючу тріаду, що лежить в основі існування суспільства як цілісної системи. Колективна пам'ять виступає своєрідним сховищем, у якому з покоління у покоління накопичується унікальний досвід, що слугує важливим механізмом для збереження та передачі культурних і історичних смислів. Вона забезпечує зв'язок минулого із сучасністю, дозволяючи суспільству краще усвідомлювати свою ідентичність. Соціальна реальність, у свою чергу, є тією ареною, у якій набутки історичної пам'яті знаходять своє втілення, впливаючи на формування суспільних

відносин, норм і цінностей. Архіви виконують важливу роль у цьому процесі, оскільки саме вони забезпечують збереження ключових документальних свідчень минулих епох. Будучи матеріальною основою колективної пам'яті, архіви фіксують найважливіші події і факти, які допомагають не лише зберігати минуле, але й досліджувати його, переносити уроки історії на сучасність та орієнтуватися у майбутньому (рис. 1).

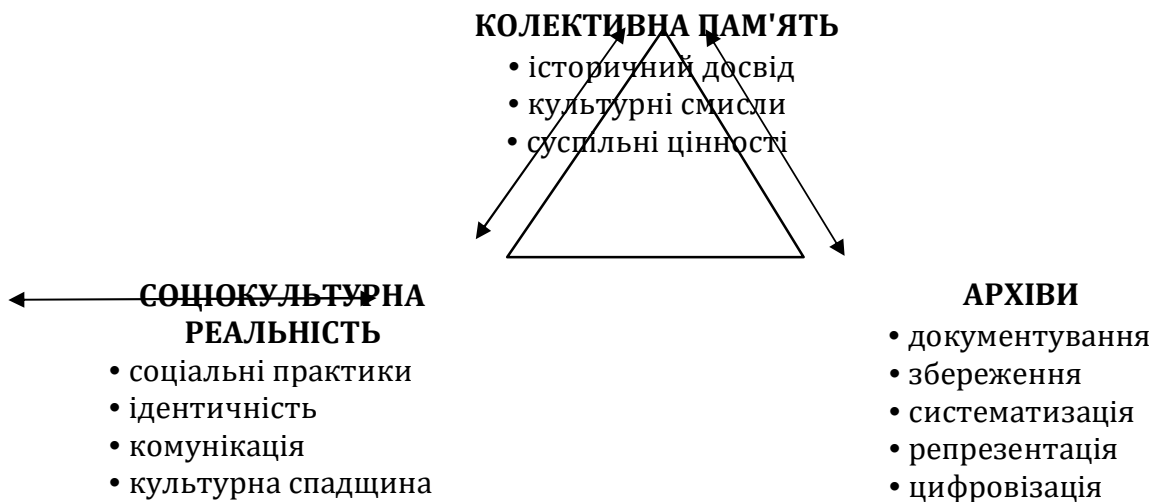

Рис. 1. Модель взаємозв'язку колективної пам'яті, соціокультурної реальності та архівів

Джерело: складено авторами

Отже, архіви є не просто сховищами документів, а їх доцільно розглядати як впорядковану й інституціоналізовану форму колективної пам'яті, яка виконує важливу функцію у соціокультурній динаміці суспільства. Вони забезпечують збереження культурного та історичного досвіду поколінь, його актуалізацію у сучасному контексті та передачу майбутнім поколінням, що робить їх важливим інструментом у процесах соціальної комунікації.

Особливе значення архіви набувають в умовах соціальних змін, де технологічний прогрес і кризові явища вимагають ґрунтовного збереження документальної спадщини. Вона є необхідною для зміцнення культурної ідентичності, підтримання безперервності історичного розвитку та формування спільної суспільної пам'яті, яка служить основою для консолідації суспільства і збереження його ціннісних засад.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Отримані результати демонструють, що колективна пам'ять виконує не лише функцію збереження інформації про минуле, але й відіграє важливу роль у формуванні соціокультурної реальності. З філософської точки зору, пам'ять постає як унікальна форма суспільної свідомості, за допомогою якої осмислюється історичний досвід, визначаються ціннісні орієнтири та відтворюється культурна ідентичність. Це дозволяє розглядати колективну пам'ять як динамічний процес соціального творення смислів, який забезпечує безперервний зв'язок між минулим і сучасністю.

Результати дослідження показують, що архіви слугують інституційним простором для репрезентації пам'яті, де здійснюється відбір, фіксація та осмислення суспільно

важливого досвіду. У цьому контексті вони виступають не просто пасивними сховищами, а стають активними учасниками у формуванні історичної свідомості та колективного сприйняття минулого.

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що соціокультурна реальність конструюється через постійний взаємозв'язок пам'яті та документальної спадщини. Архівні матеріали забезпечують процес об'єктивації пам'яті, переводячи її з площини колективних уявлень у сферу матеріально зафіксованих даних. У свою чергу, колективна пам'ять наділяє архівні документи соціальною значущістю, зумовлюючи їхню суспільну цінність і визначаючи їхню роль у побудові й підтримці історичних наративів.

Важливим є твердження про взаємозв'язок архівної діяльності із суспільними процесами. Зміни у соціокультурному середовищі впливають на підходи до тлумачення архівних матеріалів, тоді як самі архіви відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини та підтриманні історичної тяглості розвитку суспільства. У цьому світлі архіви варто сприймати як соціокультурних посередників, що інтегрують історичну пам'ять у сучасні процеси соціуму.

Порівняння з іншими дослідженнями. Класичне трактування категорії «колективна пам'ять» розроблено французьким ученим Морісом Гальбваксом. Його головна ідея полягає у тому, що людська пам'ять не існує ізольовано, а може ефективно функціонувати лише у межах колективного контексту. Він наголошує, що колективна пам'ять є завжди вибірковою за своєю сутністю; різні соціальні групи формують свої унікальні колективні спогади, які суттєво впливають на формування їхньої поведінки та визначають різноманіття моделей взаємодії всередині цих груп. Виходячи з цього, Халбвакс підкреслює важливу роль соціального середовища у конструюванні та підтримці індивідуальних і спільних уявлень про минуле [9].

Вартим уваги є науковий доробок вітчизняної дослідниці Г. Боднар, яка здійснила фундаментальний аналіз етапів становлення і трансформації в дослідженнях колективної пам'яті від конструктивістського розуміння характеру спогаду до трактування пам'яті та науки історії як двох модусів спогаду в культурній пам'яті; сучасні тенденції в студіях пам'яті до індивідуалізації спогаду і проблеми рецепції як зворотного боку продукування пам'яті [10].

Р. Волошин інтерпретує колективну пам'ять як одну із фундаментальних частин функціонування і формування спільнот. У межах одного суспільства одночасно може існувати стільки варіантів колективної пам'яті, скільки це суспільство налічує різних соціальних груп. Також ним викладено ідею впливу колективної пам'яті на процес формування спільнот [11].

О. Левчук виконала комплексний аналіз проблеми трансформації функціонування архіву як особливого типу інституціональної спільноти у контексті сучасних тенденцій глобальних інформаційних впливів і викликів, породжених активізацією національної й міжнародної соціально-комунікаційної взаємодії. Також нею зроблено висновок про те, що визнання концепції колективної пам'яті означає визнання концепції певної колективної ідентичності [12].

Як вважають Батрименко О. В., Ткач О. І., Васько С. О., колективна пам'ять виступає чинником активізації громадянського суспільства. Вони виокремили теоретико-методологічні підходи до інтерпретації колективної пам'яті та до інтерпретації громадянського суспільства. Також проведено кореляційний аналіз між двома категоріями на теоретичному та прикладному рівнях [13].

В. Ільїн аналізує проблему колективної пам'яті як невід'ємної складової сучасних memory studies. Пам'ять, зазначає автор, є способом конструювання людьми свого минулого, яке належить історії. Він вважає, що суспільство здатне продуктивно діяти за умови опори його інститутів на колективні уявлення і колективну пам'ять [14].

На думку Ю. Вацик, колективна пам'ять постає не як пасивний об'єкт політичного управління, а як динамічний простір співіснування минулого й сучасного, у межах якого формується ідентичність спільноти. У цьому сенсі фасилітація з боку держави та стимулювання громадянської участі, за умови належної реалізації, можуть поставати як чинники, що підсилюють потенціал колективної пам'яті [15].

Актуальними є наукові розвідки А. Вітова і Г. Тимофєєвої, які досліджують колективну пам'ять як основу для конструювання української колективної ідентичності, сутність якої складає поліфонію інтерпретацій, а не однорідне відображення минулого. Відповідно, політика пам'яті в Україні трансформується у динамічний, гнучкий та персоналізований процес [16].

Наукова новизна (розгорнуто). Результати дослідження показали, що колективна пам'ять є важливим механізмом у формуванні та підтримці соціокультурної реальності. Вона виконує провідну роль у збереженні, передачі та осмисленні суспільно значущого досвіду. Колективна пам'ять не тільки зберігає події минулого, але й активно впливає на розвиток громадської свідомості, формування ціннісних орієнтирів і створення спільної ідентичності.

Наукова новизна цього дослідження полягає у реалізації філософсько-архівознавчого аналізу взаємозв'язку між колективною пам'яттю та соціокультурною реальністю.

У роботі уточнено сутність колективної пам'яті, визначеної як складний соціокультурний феномен, що забезпечує не лише збереження, а й передачу та актуалізацію історичного досвіду, який має суспільне значення.

Особливий акцент зроблено на обґрунтуванні ролі архівів, які розглядаються не просто як інституції для збереження документальної спадщини, але й як дієві суб'єкти, здатні впливати на формування колективної пам'яті та активне творення соціокультурної реальності.

Визначено основні механізми, за допомогою яких архівна інформація впливає на суспільні процеси пам'яті, сприяє розвитку історичної свідомості та формуванню культурної ідентичності.

Розроблено концептуальну модель взаємодії між колективною пам'яттю, архівами та соціокультурною реальністю. У такому розумінні архіви розглядаються як своєрідний комунікативний простір, який з'єднує минуле, сьогодення і майбутнє.

Практичне значення (розгорнуто). Практична значущість отриманих результатів ґрунтується на тому, що розроблені у межах дослідження теоретичні засади, концептуальні узагальнення та сформульовані висновки мають потенціал для застосування у вдосконаленні сучасних науково-методичних підходів до вивчення феномену колективної пам'яті. Цей феномен розглядається як один із центральних елементів, що впливають на формування соціокультурної реальності. Отримані результати дозволяють поглибити розуміння багатогранної ролі архівів у забезпеченні збереження, відтворення, інтерпретації й передачі соціально значущого історичного досвіду. Окрім цього, вони роблять можливим розвиток концепцій щодо впливу архівів на формування історичної свідомості суспільства та підтримку культурної ідентичності, що є важливим для збереження спадщини та створення підґрунтя для міжпоколіннього діалогу.

Практичне значення цього дослідження полягає у його можливому застосуванні у діяльності архівних установ, центрів збереження культурної спадщини, музеїв, бібліотек, науково-дослідних організацій та державних структур, які впроваджують політику національної пам'яті. Запропоновані підходи можуть стати корисними під час формування концепцій архівного комплектування, оцінки цінності документів, а також розробки електронних архівів, орієнтованих на збереження і популяризацію документальної спадщини.

Отримані результати можуть слугувати теоретико-методологічним підґрунтям для розробки стратегій репрезентації історичного минулого у публічному просторі, а також під час підготовки освітніх та просвітницьких проєктів. Це сприятиме розвитку історичної культури суспільства та посиленню громадянської свідомості.

Результати дослідження можуть знайти практичне застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти під час викладання архівознавства, документознавства, культурології, соціології, соціальної філософії, філософії культури. Вони також стануть корисними під час розробки навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також підготовки курсових і кваліфікаційних робіт.

Висновки

У статті здійснено філософсько-архівознавчий аналіз зв'язку між колективною пам'яттю та соціокультурною реальністю, що дозволило виокремити основні теоретичні принципи їхньої взаємодії. Дослідження доводить, що колективна пам'ять виступає складним соціокультурним явищем, яке забезпечує спадкоємність поколінь, сприяє формуванню історичної свідомості та культурної ідентичності, і слугує одним із важливих чинників конструювання соціокультурної реальності.

Обґрунтовано, що соціокультурна реальність формується не лише під впливом сучасних суспільних процесів, а й через інтерпретацію минулого, зафіксованого як в індивідуальній, так і в колективній пам'яті. Колективна пам'ять акумулює значущі для спільноти події, символи та смисли, які формують траєкторії суспільного розвитку й впливають на самоідентифікацію як окремих осіб, так і соціальних груп.

Стверджується, що архіви виконують не лише функцію зберігання документальної спадщини, а й відіграють роль важливих соціокультурних інституцій пам'яті. Архівні документи сприяють збереженню справжніх свідчень історії, забезпечують об'єктивне висвітлення подій минулого та формують основу для глибшого наукового аналізу історичних процесів.

У філософсько-архівознавчому вимірі колективна пам'ять, соціокультурна реальність та архіви утворюють єдину систему взаємодії. Соціокультурна реальність визначає зміст пам'яті, архіви забезпечують її об'єктивацію та збереження, а колективна пам'ять впливає на формування суспільної ідентичності, цінностей і культурних практик.

Майбутні дослідження можуть бути зосереджені на впливі цифрових технологій на еволюцію колективної пам'яті, механізмах репрезентації історії на засадах інформаційного суспільства, а також ролі архівів у розбудові національної пам'яті України в умовах соціальних змін.

Список використаних джерел

1. Киридон А. М. Соціалізація поколінь: колективна пам'ять у смисловому просторі ідентичності. *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 31 січня 2024 р. Харків : ХНПУ, 2024. С. 113–116. URL: <https://surli.li/zdpicc>.
2. Сторожук С. В., Гоян І. М., Федик О. В. Роль колективної пам'яті в процесі формування національної єдності: український вимір. *Гуманітарний часопис*. 2018. № 1. С. 11–22. URL: <https://surli.cc/ivttck>.
3. Cohen Paul A. History and popular memory: the power of history in moments of the crisis. Columbia University Press, 2017. 304 p. URL: <https://lnk.ua/q5uQmIEJa>.
4. Corning A., Schuman H. Generations and Collective Memory. University of Chicago Press, 2015. 272 p. URL: <https://lnk.ua/jPdDwDzOx>.

5. Бурлачук В. Колективна пам'ять: між цінностями та історичним знанням. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 3. С. 124–142. DOI: 10.15407/sociology2020.03.124.
6. Нагорна Л. Історія й колективна пам'ять. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 2(58). С. 6–27. URL: <https://lnk.ua/kaR5LAZHN>.
7. Матяш І. Б. Архіви як установи пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 61–69. URL: <https://lnk.ua/N2cG8Gj43>.
8. Семененко А., Кулик В., Цихуляк І. Філософські аспекти колективної пам'яті: історична травма та переосмислення минулого. *Грані*. 2025. Т. 28. № 2. С. 80–87. DOI: <https://doi.org/10.15421/172542>.
9. Halbwachs M. On Collective Memory. Edited, translated, and with an Introduction by Lewis A. Coser. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 254 p. URL: <https://lnk.ua/az5cEdP4g>.
10. Боднар Г. Від «колективної пам'яті» до «пам'яті груп» та постпам'яті: до питання розвитку і сучасних викликів у студіях пам'яті. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / голов. ред. Микола Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 13. С. 257–288. DOI: 10.33402/ur.2020-13-257-288.
11. Волошин Р. Роль колективної пам'яті у процесі формування спільнот: Майдан як «місце пам'яті». *Вища освіта України*. 2024. № 3. С. 14–21. DOI: 10.32782/NPU-VOU.2024.3(94).02.
12. Левчук О. Соціалізація архівів у контексті основних тенденцій розвитку сучасного інформаційного простору. *Архіви України*. 2021. № 4(329). С. 25–47. DOI: 10.47315/archives2021.329.025.
13. Батрименко О. В., Ткач О. І., Васько С. О. Колективна пам'ять як фактор діяльності громадянського суспільства. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 11–18. DOI: 10.31558/2519-2949.2024.1.2.
14. Ільїн В. Індивід і соціум в контексті «колективної пам'яті» Моріса Гальбвакса. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 2(22). С. 7–15. DOI: 10.46869/2707-6776-2023-22-1.
15. Вацик Ю. Модель колективної пам'яті в контексті історичної політики: структура та процеси. *Філософська думка*. 2026. № 1. С. 126–146. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2026.01.126>.
16. Vitov A., Tymofieieva H. Collective Memory in Ukraine as a Factor in Identity Formation in the Context of Postmodernity. *Схід*. 2025. Т. 7(2). С. 43–48. DOI: 10.21847/2411-3093.2025.726.

References

1. Kyrydon, A. M. (2024) Sotsializatsiia pokolin: kolektyvna pamiat u smyslovomu prostori identychnosti [The Socialization of Generations: Collective Memory in the Semantic Space of Identity]. *Sotsializatsiia osobystosti u suchasnykh sotsiokulturnykh ta sotsialno-politychnykh kontekstakh – The Socialization of the Individual in Contemporary Sociocultural and Sociopolitical Contexts* : Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference (pp. 113–116). Retrieved from <https://surl.li/zdpicc> [in Ukrainian].
2. Storozhuk, S. V., Hoian, I. M. & Fedyk, O. V. (2018) Rol kolektyvnoi pamiaty v protsesi formuvannia natsionalnoi yednosti: ukraïnskyi vymir [The Role of Collective Memory in the Process of Building National Unity: The Ukrainian Perspective]. *Humanitarnyi chasopys –Humanities Journal*, 1, 11–22. Retrieved from <https://surli.cc/ivttck> [in Ukrainian].

3. Cohen, Paul A. (2017) *History and popular memory: the power of history in moments of the crisis*. Columbia University Press. Retrieved from <https://lnk.ua/q5uQmIEJa> [in English].
4. Corning, A. & Schuman, H. (2015) *Generations and Collective Memory*. University of Chicago Press. Retrieved from <https://lnk.ua/jPdDwDzOx> [in English].
5. Burlachuk, V. (2023) Kolektyvna pamiat: mizh tsinnostiamy ta istorychnym znanniam. [Collective Memory: Between Values and Historical Knowledge]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 124–142. DOI: 10.15407/sociology2020.03.124 [in Ukrainian].
6. Nahorna, L. (2012) Istoriia y kolektyvna pamiat [History and Collective Memory]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy –Scientific Notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2(58), 6–27. Retrieved from <https://lnk.ua/kaR5LAZHN> [in Ukrainian].
7. Matiash, I. B. (2013) Arkhivy yak ustanovy pamiat [Archives as Institutions of Memory]. *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and Historical Memory*, 8, 61–69. Retrieved from <https://lnk.ua/N2cG8Gj43> [in Ukrainian].
8. Semenenko, A., Kulyk, V. & Tsykhuliak, I. (2025) Filosofski aspekty kolektyvnoi pamiat: istorychna travma ta pereosmyslennia mynuloho [Philosophical Aspects of Collective Memory: Historical Trauma and the Reinterpretation of the Past]. *Hrani – Grani*, 28(2), 80–87. DOI: <https://doi.org/10.15421/172542> [in Ukrainian].
9. Halbwachs, M. (1992) *On Collective Memory*. Edited, translated, and with an Introduction by Levis A. Coser. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 254 p. Retrieved from <https://lnk.ua/az5cEdP4g> [in English].
10. Bodnar, H. (2020) Vid «kolektyvnoi pamiat» do «pamiat hrup» ta postpamiat: do pytannia rozvytku i suchasnykh vyklykiv u studiiakh pamiat [From «Collective Memory» to «Group Memory» and Post-Memory: On the Issue of Development and Contemporary Challenges in Memory Studies]. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist – Ukraine–Poland: Historical Heritage and Public Consciousness*, 13, 257–288. DOI: 10.33402/up.2020-13-257-288 [in Ukrainian].
11. Voloshyn, R. (2024) Rol kolektyvnoi pamiat u protsesi formuvannia spilnot: Maidan yak «mistse pamiat» [The Role of Collective Memory in the Process of Community Formation: Maidan as a «Place of Memory»]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education in Ukraine*, 3, 14–21. DOI: 10.32782/NPU-VOU.2024.3(94).02 [in Ukrainian].
12. Levchuk, O. (2021) Sotsializatsiia arkhiviv u konteksti osnovnykh tendentsii rozvytku suchasnoho informatsiinoho prostoru [The Socialization of Archives in the Context of Major Trends in the Development of the Modern Information Space]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 4(329), 25–47. DOI: 10.47315/archives2021.329.025 [in Ukrainian].
13. Batrymenko, O. V., Tkach, O. I. & Vasko, S. O. Kolektyvna pamiat yak faktor diialnosti hromadianskoho suspilstva [Collective Memory as a Factor in Civil Society Activity]. *Politychne zhyttia – Political Life*, 1, 11–18. DOI: 10.31558/2519-2949.2024.1.2 [in Ukrainian].
14. Ilin, V. (2023) Indyvid i sotsium v konteksti «kolektyvnoi pamiat» Morisa Halbvaksa [The Individual and Society in the Context of Maurice Halbwachs's «Collective Memory»]. *Problemy vsesvitnoi istorii – Issues in World History*, 2(22), 7–15. DOI: 10.46869/2707-6776-2023-22-1 [in Ukrainian].
15. Vatsyk, Yu. (2026) Model kolektyvnoi pamiat v konteksti istorychnoi polityky: struktura ta protsesy [A Model of Collective Memory in the Context of Historical Policy: Structure and Processes]. *Filosofska dumka – Philosophical Thought*, 1, 126–146. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2026.01.126> [in Ukrainian].

16. Vitov, A. & Tymofieieva, H. (2025) Collective Memory in Ukraine as a Factor in Identity Formation in the Context of Postmodernity. *Skhid – East*, 7(2), 43–48. DOI: 10.21847/2411-3093.2025.726 [in English].